

*Захарченко В.І.
д.е.н., професор
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова*

ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ ПРИ ФОРМУВАННІ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. Розглянуто кластерний підхід як варіант промислової політики, моделі та структури кластерної політики. Проведено порівняння з інтегрованими бізнес-групами.

Ключові слова: кластер, політика, модель, структура, технологія.

Вступ. Сучасна промислова політика спрямована на вирішення таких завдань, як підвищення національної конкурентоспроможності, розвиток виробництва, збільшення продуктивності. Один з напрямків промислової політики — кластерна політика, спрямована на підтримку існуючих і потенційних ланцюжків створення доданої вартості й навколишнього середовища, а не окремих компаній, а також на вибір конкурентоспроможної моделі економіки, пріоритетних галузей, що мають потенціал підвищення конкурентоспроможності.

Саме поняття «кластер» є досить об'ємним, тому можливі різні його трактування, залежно від принципів, покладених в основу їх формування.

1. Кластер — мережа незалежних виробничих і / або сервісних фірм (включаючи їх постачальників), творців технологій і ноу-хау (університети, науково-дослідні інститути, інжинірингові компанії), сполучних ринкових інститутів (брокери, консультанти) і споживачів, що взаємодіють один з одним у рамках єдиного ланцюжка створення вартості [4].

2. Кластер — це група, яка географічно є сусідами взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють у певній сфері і характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюючих один одного [3].

3. Кластер — один із способів самоорганізації регіонального виробництва для виживання в умовах жорсткої міжнародної конкуренції [2].

Виділення кластерів із загальної маси підприємств можливе за двома підставами: на основі взаємозв'язків або на схожості досліджуваних елементів. Крім цього кластери можуть бути класифіковані за такими ознаками [4,5]: географічний (схожість / взаємозв'язок) — просторове угруповання виробничих систем або декількох систем; горизонтальний (схожість) - звичайний спосіб класифікації секторів різного рівня агрегування, вер-

тикальний (взаємозв'язок) — система виробничих ланцюжків (мережі постачальників і підрядників), при цьому необхідно знати механізм дифузії інновацій (від джерела до виконавця / споживача): латеральний (секторний, схожість) — об'єднуються родинні сектори, в результаті чого можна отримати економію за рахунок ефекту масштабу, синергетичний ефект, технологічний (схожість) — частково збігається з латеральним (секторних) поділом, засноване на виділенні сукупності галузей, які користуються однією і тією ж технологією; використання знання (взаємозв'язок) — зв'язки з науковими центрами, необхідної наукової та інноваційної інфраструктурою; якість системи (взаємозв'язок) — джерело розвитку і якість кооперації між країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання кластерного підходу у розвитку промислової політики привертає увагу вітчизняних економістів таких як: В. Василенко, М. Войнаренко, В. Дубницький, В. Осипов, М. Портер, О. Топчієв, С. Харічков, Т. Цихан та ін. Разом із тим за наявності великої кількості наукових досліджень не вирішеним залишається визначення різних моделей кластерної політики та їх структури, а також проведення порівняння з інтегрованими бізнес-групами. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Будь-яка політика спрямована на розвиток кластерів починається з визначення вже існуючих в регіоні передумов їх утворення. Виділяються наступні компоненти: наявність підприємств, здатних утворити ядро кластера, тісні коопераційні зв'язки, достатній рівень довіри, високий інноваційний рівень, високий рівень експорту, програми розвитку [1, с. 182]. При цьому внутрішній розвиток кластерів направлено на підвищення використання знань, зменшення трансакційних витрат, на створення нових мереж співпраці, зовнішній розвиток спрямований на встановлення зв'язків з іншими кластерами, подолання національних кордонів, адаптацію до мінливих умов конкуренції і державному регулюванню, взаємодія із законодавчою і виконавчою владою.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Таким чином, утворення кластера може свідчити про успішне поєднання необхідних чинників розвитку, яке супроводжується синергетичним ефектом: 1) тісні коопераційні зв'язки призводять до синхронного розвитку підприємств; 2) досягається взаємна вигода від спільної діяльності; 3) поліпшується інформаційний обмін і дифузія нововведень по каналах постачальників або споживачів, що сприяє активізації інноваційної діяльності, підвищенню інтенсивності контактів і скороченні часу впровадження нововведень; 4) кластер сприяє концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках.

Визначення кластерів можливе на основі таблиць «витрати-випуск», напрямів матеріальних потоків, при цьому виділяються зв'язки: між виробником і його основним споживачем, між споживачем і його головним постачальником, між основним продуктом постачальника і продуктом основного споживача, між основним продуктом споживача і продуктами основного постачальника [5]. Крім цього визначаються напрямки передачі патентів, напрямку поширення інновацій, загальні технологічні характеристики галузей.

Таким чином, кластерна політика являє собою складний комплекс дій, що реалізуються спільно державними (регіональними) органами управління та приватним сектором (підприємцями). Оскільки кожен регіон володіє своїми особливими умовами, конкурентними перевагами, заходи, що вживаються для створення кластера, повинні враховувати ці відмінності. Можна виділити наступні варіанти моделей кластерної політики (залежно від необхідної мети розвитку) (табл. 1) [6].

Загальна мета розвинена для всіх моделей — підвищення ефективності бізнесу, збільшення синергетичного ефекту, розвиток регіональної конкурентоспроможності, а реалізація моделей спрямована на створення системи інститутів, що спрощують трансферт знань, що сприяють установленню сприятливого інвестиційного й інноваційного клімату, установленню взаємозв'язків між наукою, фінансами, сектором послуг, громадськими організаціями.

Оскільки кластери є складною системою, елементи якої об'єднані матеріальними й фінансовими потоками, то їх структуру найбільш зручно представити у вигляді орієнтованих графів. Даний метод дозволяє оцінити складність і тип взаємин між компонентами кластера, ефект синергії. На рис. 1 представлені різні структури кластерів [7], розташовані в порядку збільшення синергії.

Дані структури показують, як розбудовується кластер від одиначної ланки (крапки розвитку) до асоціації, у якій усі елементи зв'язані між собою прямими й зворотними зв'язками. Тому поняття кластер, залежно від перерахованих параметрів, може міняти своє втримування й форму: одне підприємство, група взаємозалежних підприємств, галузь, об'єднання галузей.

Кластери мають свій життєвий цикл, часто тісно пов'язаний з життєвим циклом переважних технологій. Циклічний розвиток заснований на дії таких факторів, як розвиток технологій, зміна витрат, дія зовнішніх конкурентів, які приведуть до підвищення або зниження конкурентних переваг і до розширення або поступового зникнення кластера. Цикл розвитку кластера можна представити в такий спосіб (рис. 2).

Таблиця 1

Моделі кластерної політики

Тип моделі	Рівень	Ціль розвитку	Типові дії	Країна-представник
Модель національних переваг	мега-мезо-	Національна перевага в певних секторах або ланцюжках створення вартості	Визначення кластера й створення сприятливих умов	Канада Данія Фінляндія Швеція Нідерланди
Моделі підтримки малого й середнього бізнесу	мікро-мезо-	Конкурентоспроможність малого й середнього бізнесу	Посилення взаємодій між джерелами знань для навчання й компенсації недоліку інноваційних можливостей	Австралія Нова Зеландія Норвегія США
Моделі регіонального розвитку	мезо-мікро-	Привабливість регіона, економічний ріст	Стимулювання розвитку бізнесу в певних напрямках через інвестиції й систему підтримки підприємницьких ініціатив	Канада Шотландія Уельс
Моделі встановлення зв'язків науки із організаціями	мікро-мезо-	Співробітництво й програма дій між промисловістю й наукою	Створення «критичної маси» у технологіях, що розбудовуються, через залучення наукового потенціалу, інвесторів і підприємців	Австрія Германія Нідерланди

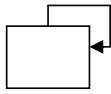
Однією з альтернатив розвитку в Україні стають інтегровані бізнес-групи (ІБГ). Інтегрованими бізнес-групами називають деяку сукупність економічних агентів, яка має наступні характеристики: хоча б частина агентів є комерційними організаціями; між агентами існують регулярні взаємозв'язки, більш тісні, ніж просто ринкові; існує деякий центр прийняття ключових розв'язків, обов'язкових для всіх агентів даного цілого.

ІБГ охоплюють ряд галузей машинобудівного, оборонно-промислового, агропромислового комплексів і по своєму масштабу діяльності займають значну частку в економіці, особливо в секторі при-

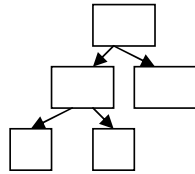
родних монополій. Були проаналізовані основні характеристики кластерів та ІБГ (табл. 2).

Кластери відрізняє від ІБГ, насамперед, структура й принцип побудови взаємин усередині структури, рівень ієрархії, інша відмінність — особливості інноваційного розвитку. Інновації дають додаткові конкурентні переваги і є джерелом розвитку кластерів. Таким чином, нововведення розробляються безпосередньо для потреб кластера, період їх впровадження відносно короткий. В ІБГ, що мають складну структуру, розташованих у різних регіонах, інноваційні процеси розглядаються, найчастіше, поза ІБГ, що вимагає більш протяжного періоду впровадження.

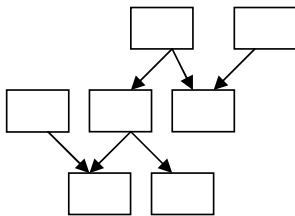
1. Крапка розвитку

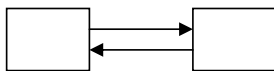
2. Стандартне дерево

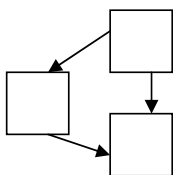
3. Нестандартне дерево

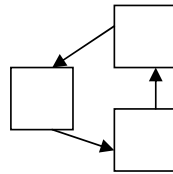
4. Інноваційна пара

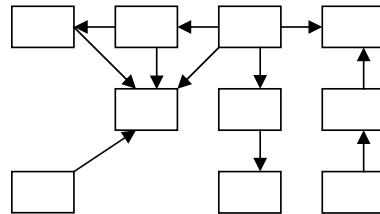
5. Нестандартний цикл

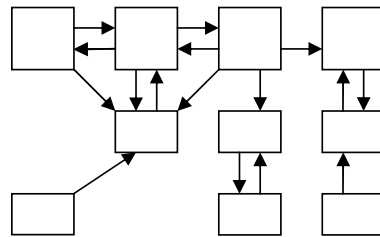
6. Стандартний цикл

7. Проста агломерація

8. Технологічний комплекс

9. Асоціація

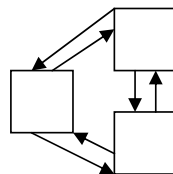

Рис. 1. Структури кластерів

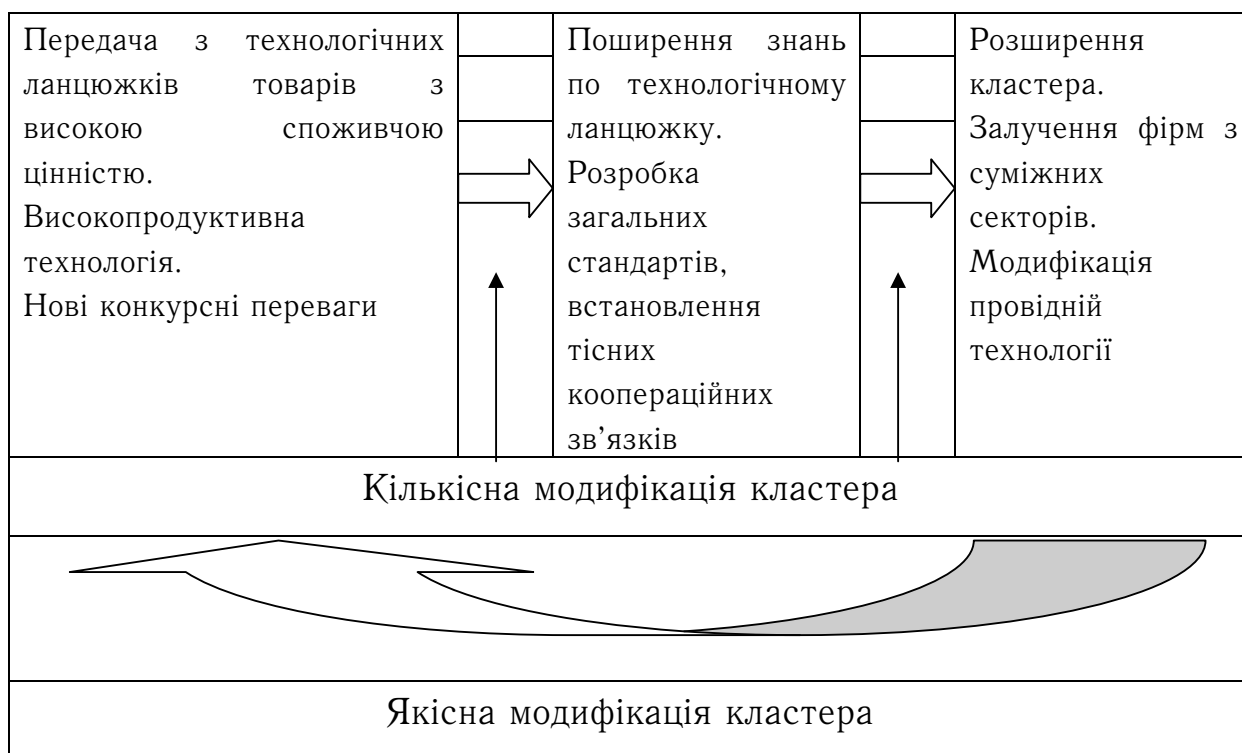

Рис. 2. Цикл розвитку кластера

Таблиця 2

Порівняльні характеристики ІБГ і кластерних структур

Ознака	ІБГ	Кластерні структури
Центральний елемент	Один з юридичних осіб, група фізичних осіб	технологічні ланцюжки, великі підприємства
Конкуренція усередині структури	слабка	сильна між головними фірмами
Принцип організації	юридичне оформлення, ієрархічне керування	самоорганізація
Інтеграція	Вертикальна й горизонтальна	горизонтальна
Територіальне розташування	розмиті границі	чітко певні границі
Державне регулювання	рівень, регулювання монополій	регіональний рівень, стимулювання соціально-економічного розвитку
Керування потоками знань	інтеграція із профільними науковими установами, незалежно від географічного положення	інтеграція з регіональними науковими установами, Створення системи обміну інформацією між основними учасниками
Напрямок розвитку	розширення сфер діяльності, поліпшення керованості	пошук регіональних конкурентних переваг, поліпшення координації між бізнесом і регіональною владою
Ступінь концентрації	висока	різна

Таким чином, промислова політика може визначатися двома напрямками: або орієнтація на кластерний розвиток, тобто розвиток конкурентних переваг регіону, удосконалення технологічних ланцюжків, створення територіальних виробничих комплексів, або створення особливих умов розвитку окремим підприємствам, орієнтованим на трансрегіональний розвиток. На наш погляд, другий шлях розвитку приведе до подальшої монополізації економіки, втраті стимулів до інноваційного розвитку, залежності від діяльності кожної ІБГ, а процес кластеризації буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності організацій, що входять до складу кластерів.

Література:

1. Дубницький В. Экономический кластер как форма пространственной организации производительных сил старопромышленного региона / В. Дубницький, В. Захарченко, В. Осипов // Прометей. — 2010. — №2. — С. 181— 191.
2. Захарченко В.И. Кластерная форма территориально-производственной организации / В.И. Захарченко, В.Н. Осипов. — Одесса: Фаворит, 2010. — 4.1. — 122 с., 4.2 — 236 с.
3. Портер М. Конкуренция : [перев. с англ.] / М. Портер. — М.: Вильямс, 2003, — 496 с.
4. Цихан Т. Кластерная теория экономического развития // Теория и практика управления. — 2003. — № 5. — С.78-85.
5. Verbeek A.H. Innovative Clusters. Identification of value-adding production chains and their networks of innovation, an international studiestoral thesis), Ministerie van Economische Zaken, 1999.
6. Boekholt P. and Thurlaux B. Overview of Cluster Policies in International Perspective. A Report for the Dutch Ministry of Economic Affairs, Technopolis. — 1999.
7. Lemay J. and Debresson C H. Le repereage de grappes technologiques: une analyses de graphes orientes appliquee a des matrices technologiques., CREDIT. Montreal. — 1988.

Захарченко В.И. Использование кластерного подхода при формировании промышленной политики.

Аннотация. Рассмотрены кластерный подход как вариант промышленной политики, модели и структуры кластерной политики. Проведено сравнение с интегрированными бизнес-группами.

Ключевые слова: кластер, политика, модель, структура, технология.

Zakharchenko V. The Use of the Cluster Approach in the Formation of Industrial Policy.

Summary. Considered as a variant of the cluster approach industrial policy model and structure of cluster policy. A comparison with the integrated business groups.

Keywords: cluster policy, model, structure, technology.